

## ARREDOR DOS *EIDOS* DE NOVONEYRA

Ramón Lorenzo

Eu cheguei á Universidade de Santiago en outubro de 1955 cun descoñecemento case total da literatura galega, pero axiña entrei en contacto con outros rapaces novos que xa comezaran antes os estudos ou os comezaban naquel mesmo ano. Alí atopei a Méndez Ferrín, Beiras, Mourullo, Franco Grande, López Nogueira e outros estudantes e de contado nos fixemos amigos. Por medio dalgúns deles tamén entrei en contacto con Ramón Piñeiro e despois con García Sabell, ó mesmo tempo que comezamos todos a relacionarnos co mestre Otero Pedrayo. A relación con todos estes intelectuais abriume as portas a un mundo fascinante e desde entón comecei a ler tódolos libros que chegaban ás miñas mans de literatura galega e convertinme nun defensor da nosa lingua.

Un dos autores que de inmediato descubrín foi Novoneyra, porque acababa de aparecer no mes de xullo dese ano o seu libro máis coñecido (Novoneyra, 1955) e porque me falaba del con moito entusiasmo Ramón Piñeiro. Ó contrario do que pasou con Manuel María, con quen coincidín o Día da Patria Galega de 1956 en Santiago, a Novoneyra non tiveron a oportunidade de coñecelo naqueles anos, pero sabía quen era e o que facía. Daquela eramos poucos os intelectuais que non interesabamos pola cultura galega e por iso había entre nós unha grande irmandade. Tanto daba que uns estivésemos en Santiago e outros en Vigo, na Coruña, en Monforte, no Courel ou noutros lugares. Todos nos coñeciamos a través dos amigos comúns.

Méndez Ferrín e mais eu fomos estudar a Madrid en 1957 e alí entramos en contacto con outras persoas con inquietudes galeguistas e seguimos paso a paso o que acontecía en Galicia. Mesmo iammos moitas veces contra a noite a un café (non lembro o nome nin a rúa) onde traballaba unha curmá de Novoneyra polo simple feito de ser parente do poeta courelao.

En Madrid foi onde entrei en contacto persoal con Novoneyra, pero por moito que tentei lembralo e por moito que lles preguntei ós outros compañeiros aínda vivos de *Brais Pinto*, non podo dicir en que ano foi. Rodríguez Fer e Carmen Blanco, 1990 (21991), p. 12, din que de 1962 a 1966 vive en Madrid traballando na radio e na televisión, que asistía ás tertulias do Café Gijón con Carlos Oroza, Tino Grandío e outros artistas plásticos, periodistas e escritores e que tamén se relacionaba con membros de Brais Pinto: o pintor Reimundo Patiño, o profesor Herminio Barreiro, o político Bautista Álvarez, o urbanista Daniel Pino e os escritores Bernardino Graña, Xosé Fernández Ferreiro e Xosé Luís Mén-

dez Ferrín. Trátase dunha lista con olvidos e con erros, pois Daniel Pino non tiña nada que ver co grupo. Corrixe estes erros máis tarde Carmen Blanco, 2009, p. 11<sup>1</sup>, pois pon correctamente como membros de Brais Pinto o pintor Reimundo Patiño, o profesor Herminio Barreiro, o político Bautista Álvarez e os escritores Ramón Lorenzo, Bernardino Graña, Xosé Fernández Ferreiro e Xosé Luís Méndez Ferrín.

Tódolos que escriben sobre Novoneyra indican o ano 1962 como o da súa ida a Madrid e hai datos que o confirman, aínda que a min me asaltan as dúbidas. Nun poema dedicado a Reimundo Patiño e publicado na revista *Dorna* 9, 1985, p. 59, di que o escribiu en 1962 cando coñeceu o pintor en Madrid. En maio de 1961 en carta dirixida a Ramón Piñeiro desde o Courel escríbelle: “¿Sigue Lugrís en Galicia? Se a miña voz galega valera pra BBC ... deixaba o Caurel por unhos anos. E volvería o Caurel, craro está”. Tamén lle escribe desde o Courel o 24 de novembro e no Nadal do mesmo ano, pero a seguinte carta xa é do 13 de marzo de 1962 e nela indícalle que hai un mes que está en Madrid e aínda estará un mes máis. Pero hai unha carta que me desconcerta escrita pola súa irmá Elisa a Piñeiro o 25 de marzo desde Parada. Nela dille que non lles escribiu antes por culpa dun cólico que lle deu en Lugo, mentres seu irmán estaba no “Café Méndez” cuns amigos. Pídelle información de canto lle podería custar operarse en Santiago e mándalle recordos dos pais, do marido, de Pepín e de “Eugenio”. Daríalle ese cólico antes de febreiro? Volveu Uxío ó Caurel antes do 25 de marzo? Ou é que Elisa lle manda recordos de “Eugenio” aínda que este estaba en Madrid? Non o sabemos.

O que si sabemos é que o 9 de setembro estaba no Caurel, desde onde lle escribe de novo a Piñeiro e lle indica que marchará para Madrid a comezos do outono, probablemente antes do San Froilán. Máis tarde en carta do 26-12-1962 está en Madrid e dálle noticias da posibilidade de facer unha ou dúas emisións en galego e catalán á semana en Radio Nacional e na T.V.E., que el será do equipo da emisión galega en caso de que a cousa vaia adiante e que se saberá na primeira quincena de xaneiro. Polo tanto, no ano 1962 aínda non estaba na radiotelevisión española.

Tampouco é certo, como se repite tantas veces, que el e Luís González Blasco fosen membros de Brais Pinto, como o propio Herminio Barreiro, 2008, p. 213, di, que fala de Brais Pinto como un grupo aberto, de que se incorporou a el o Foz e de que a “bomba” para Brais Pinto “–que duraría, naquela etapa, tres ou catro anos– foi a presenza en Madrid de Uxío Novoneyra”. Non di cando empezou esa etapa e lembra que con Novoneyra chegaron Daniel Pino, Luís Cochón, C. Falcón e Manuel Portas. Un pouco confuso todo isto e cunha visión moi parcial. Repito que O Foz e Novoneyra non foron membros de Brais Pinto e tampouco entendo onde estaba esa “bomba” de que fala Her-

1 A propia Carmen Blanco, 2010, p. 33, di que é no Café Gijón onde se relacionaba con Daniel Pino, aínda que pode dar lugar a unha falsa interpretación ó indicar que tamén se relacionaba con membros do grupo Brais Pinto, “particularmente co pintor Reimundo Patiño, así como co profesor Xosé Luís Cochón”, pois este non formaba parte do grupo.

minio. Tal vez fose para el, non para outros. Pola mesma razón poderíamos considerar membro de Brais Pinto a Costa Clavell, que andaba sempre na nosa compañía. Ademais a gran etapa de Brais Pinto foron os anos 1958-1960, que é cando publicamos os libros e fixemos actos no Centro Galego e nesa época ningún dos dous estaba presente. Lembremos tamén que, cando foi para Madrid, a Novoneyra lle gustaban máis as tertulias do Café Gijón, aínda que non deixaba de relacionarse con nós.

Volvamos á data de 1962. Eu non teño moi claro cando coñecín a Novoneyra en Madrid. El afirma que chegou a Madrid en febreiro dese ano, pero non estaría xa antes nalgunha ocasión? Eu marchei para Coloña nos primeiros días de abril dese ano e antes de marchar tiven bastante relación con el. Bernardiño Graña andaba aínda por Madrid no curso 1960-1961, pero no curso 1961-1962 xa estaba en Lugo. Ferrín rematara a carreira en 1960 e, aínda que de vez en cando aparecía por Madrid, andaba por diversos lugares de Europa e no curso 1962-1963 estaba en Lugo. O feito foi que eu tiven bastante relación con el antes de marchar para Coloña e asistín, entre outras cousas, ó famoso episodio da cazadora polar que lle mandaran a Herminio uns tíos de América. Conta Herminio: “Encantáballe a Uxío aquela cazadora pola que me ofrecía máis cartos cada día... Regaleilla un día e xa non a sacou de enriba en moito tempo” (2008, p. 217). Recordar doe e a memoria é selectiva, porque a verdade é que, despois de longas negociacións, Herminio lle vendeu a cazadora por un chisqueiro e 200 pesetas. E hai que recoñecer que lle quedaba moito mellor ó home do Courel, que andaba con ela por Madrid adiante e tamén por Galicia e que lle mereceu o calificativo de “o Lobo”, como garimosamente o chamabamos.

Pero aínda debo lembrar algo máis de Madrid. Eu empecei a dar clases de galego unha vez á semana no Centro Galego de Madrid no curso 1959-1960 e seguinas dando ata marchar para Coloña no dito mes de abril de 1962, clases que seguiu despois impartindo o entrañable Ben-Cho-Shey. Nesas clases entrei en contacto con diversas persoas, especialmente cos irmáns Barreiro Etchevers e con Isabel Campos, que era de Vigo, filla de Xerardo Campos e bisneta de Diego Campos Añón, curmán do poeta Francisco Añón (cf. Lorenzo, 1984-85 [1987], 694-696). Con Isabel tiven unha fonda amizade e nalgún momento (posiblemente nas clases de galego) presentei a Novoneyra, que tamén pasou a ser do seu grupo de amigos. Lembro aínda con toda claridade unha festa que organizou ela na súa casa da rúa Prim de Madrid, na que estivemos Novoneyra e máis eu, festa que durou toda a noite e que nos quentou un pouco as cabezas. Mesmo nun momento da noite Novoneyra se enfurruñou un pouco comigo porque lle chamei “Novonera”. Non lembro cando foi esta festa nin tampouco se lembran algunhas das persoas con quen falei, pero unha delas, Carmeliña Barreiro Etchevers, pensa que tivo que ser en 1961. Déixemolo na dúbida.

Alén desa festa, a relación de Novoneyra con Isabel continuou, pois nunha foto que me enviou a Coloña en 1962 aparece no día da clausura da Semana de Pontevedra ela

con Novoneyra, Ben-Cho-Shey e as irmás Carmeliña e Pilaríña Barreiro. Tamén noutra foto do 20 de abril de 1962 están na Feira do Campo de Madrid sentados na mesma mesa varios dos asistentes ó curso de galego e con eles Novoneyra, pero ninguén de Brais Pinto. Con esa foto Isabel envioume un escrito asinado por todos e no que o noso poeta escribe coa súa letra inconfundible en tres liñas: “Lourenzo, bobo, tolo, cómo te fuches?”. É posible que toda a nosa relación en Madrid se concentrase só en dous meses, pero a distancia de tantos anos fai que os recordos se difuminen e quede todo nunha nebulosa.

Nos anos que pasei en Alemaña non decaeu a miña simpatía por Novoneyra e seguí tendo noticias del polos amigos comúns que me escribían. Esa simpatía continuou cando regresei a Santiago en setembro do 1968, aínda que me parece que ata 1979 non o volví ver. Foi nos Premios da Crítica de Vigo. Esa simpatía fixo que estando en Valladolid de catedrático lle encargase a unha alumna que fixese unha tese de licenciatura sobre o vocabulario dos *Eidos* (Planas Roca, 1978). Esta alumna visitou a Novoneyra para pedirle información e o resultado do traballo non lle gustou moito ó poeta. É certo que non se trataba dunha alumna extremadamente brillante, pero ela fixo o seu labor con total dedicación e con criterios lingüísticos e comentaba as palabras que tiñan carácter dialectal, as que eran vulgarismos ou deformacións e tamén as que eran invencións do autor e ese foi o motivo do desencontro, pois xa daquela Novoneyra tiña moi marcada a idea de que a lingua literaria non podía estar sometida a ningunha regra e de que cadaquén debía escribir como lle petaba.

Anos despois, en 1982, como responsable da elaboración dos programas de lingua e literatura galega para o Ensino Medio, preparei con outros profesores os programas para o Bacharelato e para o Curso de Orientación Universitaria. O programa de literatura para COU tiña unha importancia extraordinaria, pois só incluía 8 temas dedicados unicamente a 9 autores. Neste temario limitadísimo escollemos só unha obra de cada autor e nel figuraban Cabanillas, Otero Pedrayo, Manuel Antonio, Blanco-Amor, Celso Emilio Ferreiro, Cunqueiro, Novoneyra, Méndez Ferrín e Neira Vilas. Naturalmente escollemos *Os Eidos* de Novoneyra e durante algúns anos en tódolos institutos de Galicia os rapaces de COU tiveron que estudar esta obra en profundidade. Foi unha escolla con controversias, porque había outros escritores que poderían estar presentes na programación, pero a min naquel momento pareceume que dos máis novos os que debían figurar eran Novoneyra, Ferrín e Neira Vilas e así se fixo (cf. *Programas* 1984, p. 26).

Lembro isto para que se vexa cales eran as miñas preferencias e como seguía valorando a súa obra. Lamentablemente, a relación rompeuse unilateralmente nos anos oitenta a partir da presentación que Novoneyra fixo en Lugo dun número da revista *Dorna* e por causa dunha discusión sobre a lingua despois dun acto celebrado na facultade cando xa el vivía en Santiago. Foi unha pena que se producise este desencontro, pero deixo así esta cuestión e non vou entrar aquí en máis detalles.

Xa dixen que, cando apareceron *Os Eidos*, Novoneyra se converteu nun poeta de referencia, porque facía unha clase de poesía diferente, evocadora da paisaxe e do mundo do Caurel, do seu mundo interior, algo novo na literatura galega. De aí o recoñecemento de tódolos que estabamos metidos no mundo da cultura galega. Por iso me vou referir a esta obra e analizar algunhas particularidades que me interesaron de maneira especial. Silva Domínguez, 2010, xa fixo un estudo dos cambios que Novoneyra realizou nas distintas edicións dos *Eidos* e eu vou facer referencia a outros aspectos relacionados con iso.

A elaboración dos *Eidos* tivo unha longa traxectoria e Novoneyra fixo numerosos cambios no libro desde que empezou a escribilo en 1952. Xa antes de xullo de 1953 debía ter feito unha boa cantidade de poemas, posto que entón lle entregou o libro a Piñeiro e este lle enviou unha extensa carta en agosto de 1953 entusiasmado, carta que figura como un prólogo na edición de 1955 (pp. 9-20). O orixinal manuscrito enviouno a Galaxia en 1954, pero polas cartas a Piñeiro podemos ver os cambios que ía introducindo. Nunha do 25-6-1953 indica que, mentres estivo enfermo no Courel, escribiu dez poemas máis para o libro e noutra do 14-7-1953, alén de recoñece-la débeda con Piñeiro (“ti estás facendo moito por min, amigo”), alégrase de que Galaxia decidise a publicación do seu poemario. Xa o 3-2-1954 comúncalle que recibiu a carta-limiar para o libro “e solprendeume o ben que ti coñeces a miña vida”. Entón aínda non mandara o libro, pois dille que proximamente enviará o manuscrito e que acabará da seguinte maneira: “Xa non me valen os eidos. Non me vale / cousa algunha, / nista moura soidade / que somentes o amor aluma”.

Así aparece efectivamente no manuscrito que lles enviou (Novoneyra, 2010, p. 134, vv. 12-15), no que divide o poema en 5 partes e estes versos forman a parte nº 5, pero no libro impreso non aparecen estes versos. Si aparecen outros que manda engadir entre os números 3 e 4 na carta do mes de Santos que cito máis abaixo, onde pon: “Ista dor! Ista dor! Iste cor meu / que así me doi!... / Ista dor que me veo, ila de seu / sin saber polo que foi!...”. Desta maneira, ó engadir isto na edición como número 4 e elimina-lo final primitivo, queda como número 5 o que primitivamente estaba como 4 (ed. 1955, p. 121).

Pouco despois o día 22-2-1954 volve repetir que axiña enviará o manuscrito. Nas cartas posteriores (de abril, do 8 de xullo e de setembro deste ano) non fai referencia ó poemario, que lle enviara a Piñeiro con data do primeiro de maio deste ano. Si o fai en carta do mes de Santos de 1954, pois nela envía outros cantos poemas para incluír e pídelle que lle manden probas do libro para corrixir antes de que se publique. En total son 8 e non todos aparecen na edición. Así, no capítulo das *Nebras* manda introducilo poema 58 da edición (p. 90). No capítulo das *Fontes* introduce o que na edición é o poema 23 (p. 49). No capítulo dos paxaros (pp. 111-114) manda introducir un que non lles debeu gustar ós responsables da edición ou que el despois mandou retirar, pois non o incluíron no libro. Titúlao *O cuco en paz i-en soidás* e di:

1.  
 Anda o cuco a cantar  
 o tempo que se vai,  
 mentras eu bebo paz  
 na copa do val...
2.  
 Canta o cuco no val.  
 Ai,  
 non sabe il o mal  
 que me fai!...

No capítulo *Da serán i-a noite* (pp. 115-118) mandaba introduci-lo titulado *Vagar, nos camiños*: co seguinte contido:

Pola raiña da tarde  
 -as maos collidas detrás  
 i-os ollos lonxano aire-  
 oindo os pasos ó andar,  
 íbame eu sóio, de vagariño,  
 cara a Cernada, cara o Pumar,  
 polo camiño do Biduido...  
 polo camiño do Bolosal...

Pero na serie de cambios que introduciu entre o manuscrito e o texto impreso este poema aparece no libro no capítulo *O aire*, co título *AIRE DA SERAN* e co seguinte contido:

Sóio pro aire, nas seráns  
 íbame eu indo de vagariño  
 cara a Cernada, cara o Pumar,  
 polo Camiño do Biduido,  
 polo Camiño do Bolosal...

Sóio pro aire, nas seráns... (poema 32, p. 60).

Na segunda edición (1981) pasa a se-lo poema 64 (p. 77) e nel presenta bastantes cambios, pois elimina o último verso e tódalas comas e corrixe o primeiro verso que queda agora: "Sólo pro aire no serán". Lembremos que no manuscrito (2010, p. 58) o poema *Ar do serán* só tiña dous versos diferentes: "Algén esta / niste aire da serán...".

No mesmo capítulo manda introduci-lo poema titulado *Vagar, no pumar*, que é o poema 80 do libro (p. 118) e no capítulo *Ondas de saudade* manda intercalar outros dous poemas, que non aparecen na edición. O primeiro titulábase *As dúas sombras* e di así:

Veo a noite...  
 Veome a noite...  
 Veo a sombra e tocoume...

O segundo levaba por título *Morrer* e dicía:

Morrer é ficar morto  
baixar ó ceio dos toupos...

Morrer pra sempre!...

.....

Morrer pra sempre!...

.....

Morrer pra sempre!...

.....

Na carta posterior de febreiro de 1955 indica que este capítulo *Ondas da saudade* está integrado por tres poemas, que o titulado *Morrer* debe ir no medio dos outros dous, entre o *Laio de Novoneira* e as *Novas verbas de dor*, e que se lle debe suprimi-la segunda estrofa quedando reducido a a dous versos: “Morrer é ficar morto, / baixar ó ceio dos toupos...”. Xa dixen que este poema non se incorporou á edición.

Non pararon aquí as interferencias, pois en carta do 28 de decembro mándalle novos poemas: “Unhos son novos i-outros son poemas que xa figuran no libro e que agora van cambiados”. Un deles está no capítulo da “PRIMADEIRA”. Poño paralelamente o texto que aparece no manuscrito e o que envía para substituír:

No ms. (2010, p. 67)

*A vinda da Primaveira*

Brila a auga nas beiras...

as calzas do cuco polas uceiras...

os carros polas rodeiras...

Veo a Primaveira polo seu pé.

Anduriñas do San Xosé,

carrizos e labrandeiras!...

Viñeron os ventos de cara Fontela

Viñeron as feiras

pra ir a mociña insinar a canela.

Texto novo

*A vinda da Primadeira*

Brila a auga nas beiras...

as calzas do cuco polas uceiras...

Veo a Primadeira. E d-onde veñe tanta ledicia como un teñe?

Todo no mundo está ben.

O meu cor non conoce a ninguén

que non poda andar, nadar ou voar.

Enche o cuco o val co seu cantar...

Primachorros brancos! ¡Froliñas

soias das penas! Anduriñas,

carrizos e labrandeiras!...

Feiras

de Seoane, Pedrafita e Triacastela!

En dous días a nena fíxose doncela:

cumple os sonos da alba abidueira

e sabe mirar de outra maneira...

Resulta moi estraño este cambio, que non se levou a cabo, pois na edición (poema 37, p. 65) aparece unha terceira versión só con catro versos:

Brila a auga nas beiras...

as calzas do cuco polas uceiras

i as bouzas dos outos boscos

nos tesos núos e foscós...

Como Novoneyra sempre andou remexendo nos poemas e na súa colocación, podemos atopar-las combinacións máis inuditas. Así, no poema 17 de *Os Eidos 2*, 1974, p. 28, coloca como primeira parte os versos “Alguén está / niste aire da mañá” e despois como segunda (versos 3-11) os seguintes:

Valéiranse as lareiras.  
Homes nas leiras!  
Carros polas rodeiras!  
Veo a Primavera polo seu pé.  
Anduriñas ó San José!  
Carrizos e labrandeiras!

Viñeron os ventos de cara a Rodela.  
Viñeron as feiras  
de ir a meniña insinala canela.

Estes van seguidos doutros catro:

Meniñas meniñas meniñas son éstas  
meniñas doncelas de talla dereita  
meniñas noviñas da nova colleita!  
Viñeron as feiras. Viñeron as festas.

A total confusión preséntanola máis tarde, pois na 2ª ed. coloca nos *Eidos 1* (1981, p. 49) os catro versos do poema 26 de *Os Eidos 1* (agora poema 37), seguidos dos últimos sete versos do poema 17 de *Os Eidos 2*: desde “Viñeron os ventos de cara a Rodela” ata “Viñeron as feiras. Viñeron as festas”. Así, elimina os 8 primeiros versos do poema, que tampouco vexo na 2ª ed. de *Os Eidos 2*. Ademais, un dos versos que formaba parte da versión que lle enviou na carta aparece como un engadido innecesario no poema 76 (p. 114) da edición impresa de 1955. É o último verso, incluído como apartado II: “Enche o cuco o val co seu cantar...”. Ademais no manuscrito (2010, p. 125) pon o poema *Paxaros do Val do Batán* con 7 versos: “Rincha o cabalo rinchón... / Peta o piquelo no encino... / Resga o gáio unha canción / e guindaa dindes do aire... / e vai voando, sin tino, / buscando outra noutro brelo / que ha de ter o mesmo sino...”. Na edición de 1955 (poema 76, p. 114), alén de mudar algo a puntuación e escribir *mismo*, pon a parte I e engade os versos 8-9, que destrozan o poema: “indo e vindo á voar / de Cido pra Tarelo...”. Despois pon a parte II e coloca o verso “Enche o cuco o val co seu cantar...”. Na edición de 1981 (poema 56, p. 69) decatouse do erro, eliminou a división e os versos 8-9 e puxo como verso 8 “Enche o cuco o val co seu cantar” e desta maneira conseguiu facer un poema perfecto.

2 O texto do poema era: “Ventiladas de aire / e razadas de auga / cruzando en bandadas / pra o Chao dos Calvares... / Detral-a ventana, / presa nos fíos da auga, / que cuasi xa non vei / está a ialma calada / enfeixa no chover...”.



Outro poema con diferentes versións é o número 40 (1955, p. 69), que no manuscrito (2010, p. 73) aparecía como

Veo o Vrao. Viñeron os tabaos.  
 Veo a brega  
 Veo o tempo das segas  
 i-a gadaña dos prados,  
 os gavielleiros, as medas.  
 i-o troupelear dos mallos...

Na carta mándao mudar por

1

Anda o sol outo a brilar...  
 Rebolegan as cereixas na Rubial...

O lonxe, as froliñas das uces  
 tiñen os montes de ferruxe...

Cobre o souto a folla.  
 Xa non se oin os chíos  
 dos paxariños  
 tan de acotío soan...

2

Veo o tempo ledro e craro do Vrao:  
 veo a lua das segas  
 i-a gadaña dos prados,  
 os gavielleiros, as medas  
 i-o troupelear dos mallos!...

No meu corazón,  
 nas paredes, nas requiebras  
 das penas:  
 onde queira que haxa terra hai frois...

De todo isto na edición de 1955 quedou o poema reducido a:

Veo o tempo craro do Vran: as festas i os traballos.  
 Veo a lua das segas i a gadaña dos prados...  
 os gavielleiros, as medas i o troupelear dos mallos.

Parte do material non o perde, pois no poema 52 (p. 76) de *Os Eidos 2* aparece como primeiro verso “Rebolegan as cereixas na Rubial” e como versos finais “Xa non se óin os chíos / dos paxariños / tan d’acotío soan”. Despois na 2ª ed. (1981) volve a figurar nos *Eidos 1* como poema 58 (p. 71). Por outra banda os versos “O lonxe, as froliñas das uces / tiñen os montes de ferruxe...” pasan a formar parte do poema 53 (p. 77) dos *Eidos 2*, aínda que non de maneira idéntica, pois transfórmanse en “Nada está lonxe. / Os campaiños das uces / cobren os montes / de furruxe”.

Tamén manda intercalar no capítulo do *Inverno* un poema titulado *O tempo dos reis*, que con bo criterio non foi incluído, e no capítulo *Da será i-a noite* o titulado *O castelo do Carbedo*, co seguinte contido:

Castelo do Carbedo,  
soio pra tarde, no bico de un penedo!...

Aiqui vivío Doña Ildara  
en tempos. A multítú e cramor  
da cabalgata, cando o Conde de Lemos  
a levará,  
trocouse, pros que agora en ruínas te vemos,  
n-un rabaño de ovellas, un pastor  
i-o ruxido das augas do Lor...

Se pasamos ó texto impreso, vemos que na edición de 1955 é o poema 78 (p. 116), que queda reducido a dous versos: “Castelo do Carbedo, / soio prá tarde, no bico de un penedo!...”. Xa na 2ª (1981) pasa a se-lo poema 10 (p. 22) e amplíao a 4 versos: “Ventana de Doña Ildara / prá banda da tara! / Castelo do Carbedo, / sólo pra tarde no bico do penedo!”.

Despois manda intercalar no capítulo dos *Tesos cumes* o poema *A Lucenza*, que corresponde ó poema nº 5 (1955, p. 29-30), co cambio no v. 14 de “Terras soias” por “Cumes soias” e na 2ª ed. (poema 12, 1981, p. 24) por “Cumes mouros”. Tamén nesta carta manda suprimir do capítulo *Ondas de saudade* o poema titulado *Os dous silencios*, pero este poema non está no manuscrito orixinal. Finalmente fai tres peticións. A primeira é: “Gostaríame que tanto na portada coma no libro, dentro, sóio figure por nome de autor o de *Novoneira* sin levar por diante o de Eugenio”. A segunda que os versos non empecen con maiúscula, a non ser “os que de por si a levan”, e na terceira formula a pregunta de se Maside podería debuxa-las portadas dos capítulos.

Non foron estas as últimas correccións, pois en carta de febreiro de 1955 manda outras e dille a Piñeiro: “Ahí van as derradeiras instrucións para correxir “Os Eidos”. Xa non te molestarei mais n-ise senso” e “Despois de todo isto xa agardo con maior tranquilidade as probas do libro”.

Vexamos estas novas correccións. No manuscrito (2010, p. 104) aparece un poema que non entrou no libro titulado *Aire e auga* e na carta manda elimina-lo primeiro verso da 2ª estrofa, que era “Detral-a ventana”<sup>2</sup>. No poema titulado *Chove para que eu soñe* (poema 61, p. 93) o manuscrito (2010, p. 103) tiña dous versos, que eran: “Chove pra que eu soñe / e pra que a terra se molle”. Na carta manda corruxilo para “Chove pra que eu soñe... / Quén poñe / no meu cor / ista mao morna, sin dor?...”. Pero na edición de 1955 só se puxo un verso: “Chove pra que eu soñe...”.

No capítulo do *Inverno* o poema *Noite de inverniá* (poema 51, p. 83) dicía no manuscrito (2010, p. 87) “Isto si é chover. Nin que guindasen / auga con baldes. / Qué noite de mariñeiros e camiñantes!...” e manda corruxilo na carta para “Isto si é ventar e cho-

ver. Nin que guindasen / auga con valdes. / Qué noite pra mariñeiros e camiñantes!...”, pero na edición redúcese a “Esto sí é chover e ventare! / Qué noite pra mariñeiros e camiñantes!...”, co que mellora o poema.

Outro cambio que manda facer é no capítulo *Da serán i-a noite* no poema titulado *Noite do desvelado*, onde manda engadir encabezando o poema o verso “Toda a noite sóio sin prender sono!...”, pero este poema non aparece nin no manuscrito orixinal nin na publicación.

Moi interesantes son os cambios nos dous poemas que se relacionan coa pastora Germana de Romeor. No manuscrito un deles (2010, p. 114) leva por título *Germana de Romeor, / pastora do Sumedo* e a primeira estrofa dicía “Pastora que pasas a vida / no monte soíña” seguida de dous versos colocados na parte dereita: “Fia que fia / vaise o día...”. Na carta de febreiro indica que se poña por título *Pastora do Caurel*, escribe “pasal-a vida” e elimina “Fia que fia / vaise o día...”. Estes cambios recóllense na edición (poema 65, p. 101), pero en cambio non se recollen os que indica para o outro poema, que no manuscrito (2010, p. 113 se titulaba *A pastor* e dicía:

Germana de Romeor,  
fia e canta no Sumedo  
á ráia do albor...

Germana de Romeor  
olla e cala pr-o ucedo  
á ráia do solpor...

Na carta indica que se titule *Amor e soedade* e muda os versos 1 e 4 para “Pastora en sazón de amor”, alén de pór “pro” e “sol-por”. As razóns destes cambios explícaa na carta: “A supresión do nome de Germana de Romeor, como ben podes supórte, non obedece a motivo de índole estética, senon a que despois de unha cousa d-esas sempre se especula moito. e pra eso –que sempre resulta desagra[da]bel– xa me abondou o ocorrido c-unha “pastorela” do Libro de Cantigas que agora se canta en toda a serra sóia”. O que non se entende é que neste caso no libro impreso (poema 67, p. 103) pase a titularse *Pastora namorada* e que se manteña nos versos “Germana de Romeor”. En cambio, na 2ª edición (poema 60, 1981, p. 73) fai outra mudanza e pon “Ildara de Romeor”.

No capítulo das *Neves*, que non existe, pois é *O Inverno*, manda corrixi-lo último verso do poema *A nevarada* (no ms. *nebarada*), correspondente ó poema 56 (p. 86). Así, “Baixa a neve hasta Os Cangos” pasa a ser “Baixa a neve hastra os prados”. Finalmente, no capítulo *A primaveira* aparecía como último poema no manuscrito (2010, p. 70) o titulado *Onda de ledicia / primadeiral*, co seguinte contido:

Hai sol no meu corazón  
i-aluma todalas cousas...  
hasta crearean as lousas  
i-a auga turba do pilón...

Na carta manda corrixilo-lo primeiro verso, que agora escribe “Fai sol no meu corazón” e poñer “Dá sol no meu corazón”, pero o poema non se incluíu na edición (corresponderíalle estar despois do poema 39, p. 67).

Novoneyra é consciente de tantos cambios e na carta de febreiro dille a Piñeiro: “Despois de todo isto xa agardo con maior tranquilidade as probas do libro”. Pero a preocupación polo libro continúa e o desexo de remexer no texto tamén, pois nunha carta de abril do mesmo ano vólvelle insistir a Piñeiro no tema: “Sempre que recibo un paquete postal, onde recoño a tua letra, temo que sexan as probas do meu libro. Teño medo que non fixesen ben as correccións que fun sinalando por correo *segun se me ocurrian*. Se non fora porque sinto que te enoxes por tanta menudencia, pediríache que lles dixeses ós de Vigo que me remesen unha copia do libro tal e como está pra dar a imprenta, pois quixera ver como quedou, ver os dibuxos que tamén me teñen preocupado, *e cambiar xa ben unha verba, xa un verso, poñer aquí e quitar acolá, aunque logo non me mandasen as probas pra correxilas*” (o que está en cursiva púxeno eu).

En maio segue coa teima e temos dúas cartas nas que se refire ó libro, unha sen data e outra do día 14. Na primeira pregúntalle a Piñeiro se recibiu as probas das primeiras páxinas dos *Eidos*. Dille que llas mandou hai uns días para que Piñeiro as mandase a Galaxia e engade: “Aínda non recibín o libro pra correxilo antes de que sigan imprimindo, pois *teño que facer n-il moitas correccións* ó marxe das erratas de imprenta. Dilles que mo manden pois teño moito medo de que non saia o meu gosto”. A el interésalle que saia ben, non que saia axiña. Na do 14 de maio dille: “Non me astrevín a mandar as probas a GALAXIA despois de tanta corrección, ó marxe das naturais erratas de imprenta”. E insiste: “Fai porque me manden o libro pra correxilo antes de que sigan imprimindo, se non causaríalles un traballo do demo”. Na carta enviáballe unha nota para os de Galaxia.

Aínda no 15 de xullo lle di a Piñeiro que o día 30 de xuño enviou corrixido o orixinal da segunda parte dos *Eidos* e que días despois recibiu unha carta del e outra de Galaxia pedíndolle premura. Espera que o orixinal non se perdesa e que as cartas se entrecruzarían e engade: “Despois de facer as derradeiras correccións tornei a ilusionarme co libro”. Supoño que estas últimas correccións chegarían a tempo, pois o libro rematouse de imprimir, se é certa a data que se pon ó final, o día 15 de xullo nos Talleres do *Faro de Vigo*. Desta maneira quedarían liberados na imprenta e en Galaxia dunha publicación tan complicada polos continuos cambios de opinión do autor, algúns indicados nas cartas a Piñeiro e outros posiblemente á propia editorial, o que fai que entre o manuscrito orixinal e o libro impreso haxa tantas diferencias e que mesmo o autor dese marcha atrás nalgunhas das propostas enviadas. A eliminación dalgúns poemas ou versos que conformaban o texto orixinal e a substitución dunhas palabras por outras deu lugar a que no glosario incluído no manuscrito e publicado como folla separada aparezan algunhas palabras que non atopamos nos poemas impresos. Son as formas *eszunchar*, *mendos* e *razadas*.

O feito é que entre o manuscrito que enviou o 1 de maio de 1954 e o texto publicado o 15 de xullo de 1955 hai numerosas diferencias, unhas sinaladas antes nas cartas que lle enviou a Piñeiro e outras que debeu enviar directamente á Editorial cando lle mandaba de volta as probas. Velaquí uns cantos casos máis.

O poema 1 titulábo no manuscrito (p. 13) *Invocación do Caurel* e no libro (p. 25) pasa a titularse CAUREL DOS TESOS CUMES. O poema 2 (p. 14) comezaba con dous versos (“Terras mouras / das aigas!...”) e pasa a un verso na edición (p. 26): “Cumes mouras das aigas!...”. No poema 8 o manuscrito (p. 21) dicía “Encinos de Tarelo / –felos na noite–!...” e pasa (p. 33) a “Encinos de Tarelo / –espantallos / que á mesma noite poido medo–!...”. No poema 10 o manuscrito (p. 23) puña “aubeando polas penas / sin deñar no barbeito dos baixos” e na edición (p. 35) só pon “aubeando polas penas...” e os versos “Terras do laz, por Xaneiro / adiante / hasta o Entroido i-a Demouca!...” pasan a “Terras do laz, / dende o outo Nadal / hasta o Antroido!...”. No poema 12 o manuscrito (p. 25) tiña 4 versos e na edición (p. 37) engade 3 máis: “Ven só dos castiñeiros / un ventíño pequeno / abalala...”. No poema 13 o manuscrito (p. 29) dicía “As framullas pousanse / na terra. / Can as follas / e andan ceibas polo Outono... / Vein as choivas / i-apaxóanas” e mudouno na edición (p. 39) por “Fontiñas do corzo! / Misterio do bosco / calado!... / Non hai outro templo mas vasto, / nin outro credo / que este silencio...”. O poema 15 do libro (p. 41), titulado *No bosco do outono*, substituíu ó que estaba no manuscrito (p. 31) co título *No bosco lonxano* e que dicía “Óllase xoulearse as ponlas / das reboas / n-aquela valigota; e medio que se antoxa / polos movementos / oil-o vento / sin que o vento se óia...”. No poema 19 o manuscrito (p. 39) tiña 8 versos e no libro (p. 45) ten 12 con bastantes diverxencias, pois eliminou os versos 5-8, que dicían “Baixe ben ou baixe mal, / a trompicós, de fuciños, / chega ó val / e corre polos camiños...”, e engade 8 novos moito máis logrados nos que imita a Rosalía. No poema 21 (p. 47) engade ó final dous versos que non estaban no manuscrito (p. 45): “Fontiña do Carabel, / que dás xusto o que un pode beber!”. No poema 29 o manuscrito (p. 55) di “As veces no silencio da tarde / eu sinto que Deus é o aire...” e no texto impreso (p. 57) mudou todo e puxo “O aire sabe unha cousa... / que se perde se un a conta”. O poema 35 (p. 63), titulado *A SERÁN DOS PRADOS*, con 8 versos, substitúe ó titulado no manuscrito (p. 63) *Seran limpa e tranquila*, que só tiña dous versos: “Qué tarde mais limpa! Poden lerse no aire / os camiños da choiva, do vento e das aves...”. No poema 36 (p. 64) substitúe “Chove pausiño pra tarde...” do manuscrito (p. 64) por “Chove pausiño pras sombras...”. No poema 38 o manuscrito (p. 68) ten ó principio os versos “Algen está / n-iste aire da mañá...”, que foron eliminados na edición (p. 66). Tamén eliminou no poema 39 (p. 67) os versos 5-8 do manuscrito (p. 69), que eran “Frores marelas das xestas / que eszunchan a frolea / polas cimadas das leiras / do teso de Sanromán!...”. O poema 41 tiña no manuscrito (p. 74) como título *A caída das candias* e pasa na edición (p. 70) a *A CAIDA DAS CANDIAS I OS NINOS*. O poema 42

dicía no manuscrito (p. 77) “Ve o Outono. Marelean / os soutsos... / Xébrase a folla dos gromos. / Veo a nebra... / Veo a choiva que dá sono...” e mudou totalmente na edición (p. 73) para “Ve o tempo morno do Outono! / Os días son tardes longas / nas que o aire soña / ser aínda unha cousa mas leve. / Todo teñe o seu xesto dos sonos, / o seu xeito mas lene: / os tesos, os camiños que se van / na serán dos vals... / os soutsos alumados douro... / eu quedo, ollando ó mofo...”. No poema 43 o manuscrito (p. 78) puña “Qué olor de maza feita!... / Iste aire mesmo ten maos...”, que se substitúe na edición (p. 74) por “Cai a choiva que dá sono / na queda serán dos prados... / i eu cravo enviso os meus ollos, / sin ver o que estou ollando...”. O poema 47 titulábo no manuscrito (p. 83) *A vinda do Inverno* e no libro pasa *A VINDA DO INVERNO, PRO LABREGO* (p. 79). No poema 53 o manuscrito (p. 89) puña “Vense a xente tral-o lume” e múdao para “Vense a xente á tralo lume” (p. 85), pero non corrixe a falta de concordancia e deixa en plural *vensen*. No poema 57 (p. 89) muda no v. 8 a palabra *enfexo* do manuscrito (p. 97) por *enviso*. No poema 60 (p. 92) o manuscrito (p. 99) puña “montes con mendos de pan...” e múdao en “Montes marelos de pan...”. Finalmente, no poema 64 (p. 100) substitúe no v. 21 “que aínda pensaba no prado...” (no ms. p. 110) por “que aínda quedaba no prado”.

Outra cousa que fai é cambia a orde de varios poemas, pois o poema 65 (p. 101) está no manuscrito na p. 114, o poema 66 (p. 102) na p. 112, o poema 67 (p. 103) na p. 113, o poema 68 (p. 104) na p. 111, o poema 69 (p. 105) na p. 118, o poema 70 (p. 106) na p. 117, o poema 75 (p. 113) na p. 126 e o poema 76 (p. 114) na p. 125.

Outra particularidade é a inclusión de poemas no libro que non están no manuscrito, como é o caso dos poemas 23 (p. 49), 46 (p. 77), 49 (p. 81), 58 (p. 90) e 78 (p. 116). Tampouco está o poema 80 (p. 120), titulado *VAGAR, NO PUMAR*, que ten reminiscencias da poesía trobadoresca, pois no manuscrito (p. 130), despois de escribi-lo poema *Na fiestra, / Á outa noite* (poema 79, p. 117 da edición), pon ó final da páxina *FIN DE “OS EIDOS”*.

Como contrapartida, tamén hai poemas do manuscrito que non incluíu na edición, como pasa co poema titulado *Ametencia* (p. 86), que recuperou máis tarde nos *Eidos 2* (1974, p. 26) sen título, con variantes na escrita, o cambio “Bicouse a terra i-o ceo” por “Bicouse a terra co ceo” e o engadido de 4 versos ó final: “Dinde nino pequeno / vou ver sempre o río que ameteu / que me fai ise aceno / que sein eu”. Máis tarde na edición conxunta de 1981 inclúeo nos *Eidos 1* (poema 32, p. 44), pero sen eses 4 versos engadidos, que non eliminou, posto que os introduciu (separados por un /) no poema “Loairas / de sol! / Ventaladas / d’aire e razadas d’auga!” dos *Eidos 2* (p. 27; ed. 1981, p. 143). Outro caso témolo na p. 100 do manuscrito, onde, despois do poema titulado *Por San Joan* (na edición poema 60, p. 92 co título *POR SAN XOAN*), coloca o titulado *Siñals de trono*, que di: “Tira o vento do Couto. / A anduriña / cingue o voo ras do suelo. / Van as nebras do trono / correndo cara Pinza / a un son agoreiro...”.

Así se foi xestando a publicación de *Os Eidos*, da que seguramente non quedou convencido de todo, pois en carta de novembro de 1955 afirmalle a Piñeiro que “ultimamente” chegaron a gustarlle “os Eidos” e dille que, no medio dunha infinita preguiza, que nace dun convencemento íntimo e profundo, “siguen medrando “Os Eidos” e defíníndose cada vez mais”. El non sabe se ó lelo se nota como foi escrito o libro e aclárallo: “Eu remato case todos os poemas de pensamento. hastra axustar a derradeira verba; logo, se me parecen meus, levántome e sentome a escribilos, mellor dito a copialos. Iste e o metodo que eu teño pra, no que cabe, decil-as cousas como se sinten, pois asi non se deixa un levar tanto das verbas”.

*Os Eidos* seguiron medrando e nunca remataron para Novoneyra, como demostran moitos poemas recollidos en libros posteriores. Lembremos un de 1983 no que di “Inda non estoun co’ela. / Aínda ún sigue n’el. / Estoun en Compostela / vendo nevar no Courel...” (Rodríguez Fer-Blanco, 1990/1991, 211), ou outro de 1989 no que presenta un longo poema co tema da paisaxe, dos topónimos e o mundo da súa terra (Rodríguez Fer-Blanco, 1990/1991, 214-215). Esta fixación polo tema deu como resultado que en 1974 publicase outra serie de poemas co título xa citado de *Os Eidos 2*. Despois publicou edicións conxuntas dos dous poemarios en 1981 e 1985 con introdución nas dúas de novos poemas, con numerosas correccións e cunha nova distribución dos textos. Desaparecen os títulos e a separación por capítulos nos *Eidos 1* e moitos poemas que estan nos *Eidos 2* pasan ós *Eidos 1*. Sempre está remexendo, mudando uns versos por outros ou unhas palabras por outras, unindo uns poemas a outros, poñendo de maneira diferente a distribución dos versos e facendo cambios lingüísticos nas palabras. Tamén cabe destacar que a manía primitiva de pór ó final de numerosos versos “...” ou “!...” desapareceu, aínda que quedou presente a enorme frecuencia do sinal de admiración ó final de moitos versos.

Esta continua interferencia nos dous poemarios será moi interesante para os críticos literarios, pero a min non me convence e prefiro que as obras queden como foron concibidas polo autor nun momento determinado e que faga novos poemas en lugar de perde-lo tempo mudando o escrito moitos anos antes. Esta teima constante por remexer nos textos, cousa que Novoneyra xa fixo desde os inicios, mesmo cando se estaba publicando o libro de 1955, posiblemente represente unha pequena falta de seguridade, particularidade que se nota tamén noutros poetas.

As diferenzas gráficas entre o orixinal e o texto de 1955 son bastantes e o propio Novoneyra, cando lle envía a Piñeiro o manuscrito o día 1 de Maio de 1954, firmando Eugenio Novo Neira, dille que corrixa a ortografía e o que lle pareza. Por iso en Galaxia mudaron a puntuación do poeta e corrixiron a maneira de escribir determinadas combinacións de palabras: *de este* pasa a *diste*, *n-el* a *nel*, *de un* a *dun*, *movimento* a *movemento*, *acustumado* a *acostumado* (todas na p. 21), *n-un* a *num* e *d-il* a *dil* (p. 26), *i-as* *debe* *sas* a *i as* *devesas* (p. 42), etc., pero disto xa falou Carme Silva, 2010.

A min o que me interesa é poñer unhas cantas mostras dos cambios introducidos nos poemas para indica-los acertos e desacertos que ó meu ver ten. Algo que se nota lendo *Os Eidos* de 1955 é a grande variedade no número de sílabas dos versos e en moitos casos o ritmo está ben logrado, pero nunha poesía non suxeita á rixidez da rima e ó mesmo número de sílabas en tódolos versos hai que ter moito coidado para que o ritmo sexa correcto. Xa sei que hai críticos que tratan de xustifica-la ruptura do ritmo como un logro do poeta, pero eu non concordo con esta afirmación e penso máis ben que se trata dunha impericia que podemos ver frecuentemente lendo poemarios de diferentes escritores. Vexamos uns casos neste libro.

No terceiro poema (p. 27) témo-los versos 1-2 “Hei de ir ó Piapáxaro i ás cumes do Faro / onde está o ceo a un voo de paxaro”, que na 2ª edición (poema 2º, p. 14) pasan a “Hein d’ir ó Pía Páxaro i a Boca do Faro / deitarme na Campa da Lucenza nun claro”. A imaxe cambia totalmente, pero ó segundo verso fáltalle unha sílaba, que se arranxaría facilmente poñendo “e deitarme na Campa da Lucenza nun claro”. Os versos 11-12 aparecen como “Hei de ir a Céramo, cruzar o Faro i entón / debrocar pra baixo, cara Oencia e León” e na 2ª edición como “Hein d’ir a Céramo cruzal’o Faro i entón / debrocar pra baixo cara Oén-cia e León”. Estaba mellor no manuscrito, que dicía “pra abaixo”, pero aínda así falta unha sílaba e o verso arranxárase poñendo “debrocar para abaixo cara a Oencia e León”.

No poema 6º (p. 31) os versos 5-8 din “Baixando Moreda abaixo, / cara o Muíño das Edras: / bate a auga nas pedras... / peta nas portas un touro...” e na 2ª edición (poema 8º, p. 20) “Baixando terra fragosa / dende a Fontiña da Rosa / hastr’o muiño das edras / peta a auga nas pedras / foza nas portas un touro”. Tanto nunha versión coma na outra o verso “peta a auga nas pedras” rompe o ritmo dos octosílabos.

No poema 14 (p. 40) o verso nº 14 da 1ª edición di “e polos boscos espidos do Nadal!” e na 2ª (poema 17, p. 29) desdóbrase en dous (vv. 16-17) e muda para “e polos soutsos despídos / do Nadal!”, onde *despídos* por *espídos* fai máis pesado o ritmo do verso.

No poema 21 (p. 47) os versos 9-11 dicían “-¡Qué fontaña máis pequena! / Sécase / con un sorbato” e mantiñan ben o ritmo, cousa que se perde na 2ª edición (poema 63, p. 76, vv. 9-10), onde ó verso 10 lle falta unha sílaba: “Qué fontaña máis pequena! / Sécase dun sorbato”.

No poema 39 (p. 67; na 2ª ed. poema 46, p. 59) coloca os versos seguintes: “Xestas froridas da Sítima! / Virtas de xesta piornal!... / Terra probe, sequiza, / de penedo i herba chá!...”. No 3º rompe o ritmo porque lle falta unha sílaba.

Nos *Eidos* 2 no poema 12 (p. 23) puña “Falopiña a falopiña / vai branqueando a cortiña” e na 2ª edición (poema 56 p. 177) muda para “Falopiña a fopiña / vai branqueando a cortiña”, pero o ritmo mantense mellor na primeira versión.

No poema 88 (p. 118) escribe “Nun chover por siglos / todo foise esluindo”, coloca mal o pronome e rompe o ritmo, que se lograría simplemente colocando o pronome no seu sitio: “Nun chover por siglos / todo se foi esluindo”.



Podería indicar moitos máis casos, pero rematarei cos dous versos que forman o primeiro poema dos *Eidos 1* (p. 25) e que repetín infinidade de veces ó longo da miña vida por ser un poema extraordinario dentro da súa brevidade: “Caurel dos tesos cumes que se ollan de lonxe! / Aiquí... síntese ben o pouco que é un home...”. Foi moi grande a sorpresa cando mirei a edición de 1981 (p. 13) e vin que dicía “Courel dos tesos cumes que ollan de lonxe! / Eiquí síntese ben o pouco que é un home”. Pensei que se trataba dun erro de imprenta, pero fun ve-la edición de Rodríguez Fer-Blanco, 1990, e vin que fora un cambio consciente do autor. A imaxe muda totalmente e a uns gustaralles máis a versión primitiva e a outros a segunda, pero o que é indiscutible é que a falta do pronome *se* lle fai perder ritmo ó verso.

Xunto ós que para min son cambios desacertados na segunda edición, hai outros moitos que melloran os versos. Poñerei uns exemplos.

No poema 3 (p. 27) o v. 3 dicía “Hei de ir á Rugeira, i a Devesa de Donís” e na 2ª edición (poema 2, p. 14) mudouno para “Hein dír á Devesa da Rogueira i a Donís” (co erro tipográfico *dír* por *d’ir* corrixido en edicións posteriores).

No poema 15 (p. 41) dicía “Pasa o sol lene / sobor do bosco quedo que soña / nunha morte longa, lenta e irremediabel, / como se el non fora / o Pai Sol” e na 2ª edición (poema 83, p. 96) alixéirao e pon “Pasa o sol lene / sobor do souto quedo que afonda / na morte longa / como se il non fora / o Pai Sol”.

No poema 16 (p. 42) o v. 3 dicía “contra as bandas escuras das penas...” e corríxeo (poema 67, p. 80) para “contra as bandas das penas...”. No mesmo poema os versos 7-9 dicían “As veces / co vento a ruxidoira medra i esvécese... / Agora, eu son soio pra choiva...” e na 2ª edición pasan a ser versos 7-10 cun texto mellorado: “Por veces / co vento a ruxidoira / medra i esvece / en ondas que ún alonga...”.

No poema 17 (p. 43) o manuscrito (p. 35) tiña “ha dar gusto”, pero queda mellor “vai dar gusto” como está no texto impreso. Tamén no poema 33 (p. 61) queda mellor “Ollando no río / voume indo inordiña non sei pra que sitio...” en vez do que dicía no manuscrito (p. 61), que era “Ollando no río / voume indo ispaciño / non sei pra que sitio...”.

No poema 47 (p. 79) o manuscrito (p. 83) puña “Viñeron as neves. Veo a choiva i -o vento / pra o que non pode estar dreto” e mellora cun simple cambio para “Viñeron as neves. Veu a choiva i o vento / pra quen non pode estar dreto”.

No poema 56 (p. 88) o manuscrito (p. 94) puña “O lume xa non dá fume / nin chama... / Van indo acabadas / as ganas de falar...” e mellora na edición ó engadir un verso: “O lume xa non dá fume / nin chama... / Tras tantas cousas contadas / van indo acabadas / as ganas de falar...”

O poema 59 (p. 91) titulábao no manuscrito (p. 98) *Nebras, a pasar* e múdao na edición para *NEBRAS DE VERLO DE OVELLA*, que queda mellor. Tamén queda mellor no v. 1 o cambio “Sin prisa, a fatos, pra Leon” por “Inorde, a fatos, pra León”. Xa o cam-

bio do versos 4-6 por dous diferentes pode ser cuestión de gustos, pero a versión escrita queda máis acorde co ritmo dos versos anteriores. No manuscrito estaba “Nos tesos i-as debesas sin sol, / un silencio que cuasi non se ói / e unha sombra que non pasa...” e múdao para “Ollando os vals sin sol... / o cor non doi nin deixa...”.

O poema 63 (p. 95) tiña no manuscrito (p. 106) como versos 3-4 “Esta a terra enfeixa / ollando a un sitio...O aire non latexa”, pero queda mellor como aparece na edición: “Está o aire enfexo / ollando algo que eu non vexo...”.

No poema 70 (p. 106), que está na p. 117 do manuscrito, hai correccións de franca mellora do texto. No manuscrito ten dous apartados de 7 + 4 versos sinalados cos números 1 e 2 e di: “Durme o lobo no Fedo, / na Lamela Longa, nos prados / do Noval, na Poxa / da Lomba, nos eidos / mais pechos e calados / onde a terra non oxa / porque está morta de medo. / Neva no Chao do Toxedo / e nos Carboeiros... / Andan os lobos rastreiros / polas virtas do xestedo...”. Na edición elimina os apartados, pon unha liña en branco despois dos versos 7º e 9º e queda reducido ós 10 versos seguintes: “Mora o lobo no Fedo, / na Lamelalonga, nos prados / do Noval, na comba / das penas, na Poxa / da Lomba: / nos eidos máis pechos e calados / onde ninguén o oxa... / Neva no Chao do Toxedo / e nas Lubicieiras... / Teño medo ós penedos i ás uceiras!...”.

No poema 71 (pp. 107-108) fai cambios na estrutura e na distribución dos versos e pon unha corrección que mellora o ritmo. No ms. (p. 119) os vv. 13-14 din “Rastrexax... rastrexax, / ole, parase e venta...” e pasan a se-los versos 11-12 do texto impreso, onde di “Rastrexax... rastrexax... / párase e venta...”.

No manuscrito (p. 126) o poema *A cantiga do cuco* tiña 6 versos (separando cunha liña en branco o verso 4 do 5): “Canta o cuco...cala... e canta / nos castiñeiros do val... / Pasa o tempo e non di nada... / e torna o cuco a cantar... / Ai, o tempo que non para! / Ai, o tempo que se vai!...”. Na edición o poema 75 (p. 113) elimina os dous últimos versos e deixa só “Canta o cuco... cala e canta / nos castiñeiros do val... / Pasa o tempo e non di nada... / e torna o cuco a cantar...”, co que logra un fermoso poema de ritmo tradicional. Con todo, como lle gustaba sempre remexer nos poemas, na 2ª edición (poema 57, p. 70) introduce algún cambio e pon “Canta o cuco cala e canta / dos castiñeiros do val. / Pasa o tempo e non di nada / e volta o cuco a cucar”.

Como último punto téñome que referir ó tema da lingua, que foi o motivo polo que Novoneyra rompeu a relación comigo. O galego tivo a mala fortuna de chegar sempre tarde a todo desde o século XVI en diante. Se non se producise unha ruptura, como se produciu nese século, xa desde esa época teríamos gramáticas e dicionarios e iríase facendo unha codificación da lingua, como se fixo noutros idiomas. Mesmo se podería ter feito no século XIX ou nos inicios do XX, como se fixo no catalán, pero lamentablemente aquí non houbo lingüistas nin gramáticos que puidesen realizar este labor. Se o galego se ensinase cunha lingua normalizada nas escolas desde que estas empezaron, todos aprenderíamos as regras gramaticais e o léxico estandarizado e non habería os pro-

blemas que se produciron nas últimas décadas do século pasado. Toda normativa lingüística representa unha imposición férrea que se foi establecendo ó longo dos séculos e en ningún idioma se permite que os escritores escriban como lles peta. Pero no galego non se puido facer unha normativa lingüística ata a década dos setenta do século XX e houbo moitas voces discordantes, unhas por cuestións políticas e outras por unha falsa interpretación da liberdade literaria. Houbo, e hai aínda, escritores que consideraron que a eles non se lles podía impór ningunha normativa porque iso coartaba a súa capacidade de creación e expresión literaria. Isto é unha falacia e unha síntoma de prepotencia e de ignorancia, porque o escritor ten toda a liberdade do mundo para modela-lo seu estilo ou para xogar coas palabras utilizando os innumerables recursos que lle permite a lingua, pero o que non pode é cometer faltas de ortografía ou utilizar unicamente a fala da súa aldea.

Novoneyra tamén foi dos que consideraba que a normativa era prexudicial para a creación literaria e adoptou unha postura belixerante: “Rexeito o idioma normativizado, homoxeneizado dos que siguen os ditados normativos do Instituto da Lingua, da Real Academia e do Parlamento e Xunta de Galicia, *impostos incluso ás obras de creación literaria* donde máis se precisa conservar *o sangue da Lingua* vivida, a súa forma peculiar i o aroma de infancia e comarca. Teime i teimo que sea válida tamén na escrita de creación *a santa liberdade dos falantes*. Igual que rexeito ó *Galego Oficial*, rexeito a normativa reintegracionista oposta a el e non menos encorsetada e con olor a falsa e a nonpatria. Ambas quitáronlle a color, o sabor i a aventura a moita da Literatura Galega Última i envenenaron ca súa teimosía o mundo literario con odios e marxinacións inda maiores que os existentes no partidismo político. E repito que non me opoño a un galego respetuosamente normativizado, eso si con moita maior flexibilidade e que dea cabida ás peculiaridades e que poda ser asumido e sentido como patria común unidora e fortalecedora” (Novoneyra, 1991, p. 136).

Se Novoneyra escribise en castelán ou en francés, poño por caso, non tería a ocorrencia de escribir estas palabras que acabo de citar, porque estaría sometido a unha normativa lingüística á forza e non se podería desviar dela, posto que lle corruxirían os erros na Editorial e porque, se tivese a teima de escribir con rasgos dialectais como escribe Os *Eidos* e outros textos, sería considerado un escritor rexionalista e un poeta menor. A “*santa liberdade dos falantes*” é unha cousa e escribir correctamente é outra. Ninguén lle impide a un escritor utilizar léxico específico dunha zona determinada, pero outra cousa é querer escribir con tódolos rasgos lingüísticos dunha zona determinada en vez de utilizar unha lingua común. Ademais, non se pode escribir “como fala o *pueblo*”, porque o *pueblo* está contaminado polo castelán e, se queremos ter unha lingua á altura das outras, temos que depurala de castelanismos e utiliza-las formas propias do galego.

Poñamos unhas mostras: Que pintan nos textos de Novoneyra palabras como *a costumbre*, *andivo* (corruxido na 2ª ed. en *anduvo*), *fai* ‘hai’, *iba*, *iban*, *mismo*, *nombro*, *pare-*

xas, *pueblo*, *reconoza*, *sangre*, *siglos*, *soledá*, *solas*, *solo*, *sudar*, *suelo*, etc. en lugar das formas galegas autóctonas? Por que unhas veces muda na 2ª ed. de *Os Eidos* as formas que aparecen na 1ª ed. e outras non? Por exemplo, cando muda unhas veces *soias* e *soio* por *solas* e *solo* e outras deixa *soio* (con incongruencias como na p. 94 de *Os Eidos 2*, onde temos “Só se oi o que eu oio / só se olla o que eu ollo. / Val solo!”), ou cando unhas veces muda *outas* e *outo* por *altas* e *alto* e outras deixa as formas inventadas. Por que unhas veces corrixe na 2ª ed. a forma propia *oíndo* polo portuguesismo *ouvindo* e outras, en cambio, corrixe *ouvir* por *oir* ou *ouvía* por *oía*, alén dos casos en que deixa *ouvindo*? Que pinta a forma *irremediabel* nun texto do Courel ou as invencións *áas*, *ámeto*, *brila* (na 2ª ed. *brilla*), *asiñada*, *coor*, *crama*, *entranas* (corrixido despois en *entrañas*), *estranas*, *falla*, *froridas*, *inutile*, *medo antergo*, *sono*, *sonos* (que na 2ª ed. non sempre corrixe en *soño*, *soños*; cf. nos *Eidos 2* p. 22, 2ª ed. p. 30 “do sono / que eu soño”, fronte a “o sono que eu soñaba” na p. 91 da 1ª ed., que pasa a “o soño que eu soñaba” na p. 164 da 2ª ed.)? Por que pon unhas veces *arbres* e outras *árbores*? Por que corrixe na 2ª ed. a forma correcta *dór* (con acento innecesario) polo inventado ou medieval *door* ou o correcto *cuarto* polo vulgarismo *coarto* ou o correcto *florida* por *frorida* ou a forma correcta *soan* polo castelanismismo *sonan*? Por que utiliza o medievalismo inexistente *cor* en lugar de *corazón* ou os vulgarismos *cencia*, *locía*, *pirmeira*, *pirmeiro*, etc. ou a absurda grafía *framentos*?

Cando Novoneyra elaborou *Os Eidos 1* e, en parte, *Os Eidos 2* escribía como sabía, igual que faciamos todos, pois non había unhas normas ás que aterse e todos nos apoiabamos na fala propia e nas lecturas, con uso de medievalismos, vulgarismos, deformación das palabras para que non coincidese co castelán, etc. Pero o noso autor nas sucesivas edicións das súas obras foi mudando moitas veces as formas que aparecían nas primeiras edicións e podería facelo mellorando a lingua e non empeorándoa. Non o quixo facer e iso non xoga precisamente a favor do seu recoñecemento como modelo no futuro.

Novoneyra será sempre recoñecido como o poeta do Courel e nos *Eidos 1* e *2* está descrito de maneira marabillosa aquel mundo que el viviu e que hoxe xa está bastante deteriorado. Nos *Eidos* temos magníficas descrições da paisaxe, dos labores no campo, da vida na casa, da visión da natureza nas distintas épocas do ano e ó mesmo tempo indicacións sobre o estado de ánimo do poeta e os seus momentos de depresión naquel mundo tan illado. Nos *Eidos* podemos atopar poemas moi logrados xunto a outros menos brillantes. Tamén resulta desesperante a constante repetición da temática e dos esquemas métricos e para min quedaría moitos mellor se dos dous libros se fixese un único poemario eliminando unha serie de poemas de menor entidade e que non engaden nada novo. Eu valoro algúns poemas dos *Eidos* como logros extraordinarios, pero, se teño que escoller, prefiro a Novoneyra como poeta político-social e quedo con poemas como a *Letanía de Galicia*, o *Vietnam Canto* ou o poema dedicado a *Laxeiro pintor dunha Galicia*.

## REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- Barreiro, Herminio (2008): *Recordar doe. Lembranzas escolares e universitarias [1940-1965]*. Vigo: Xerais.
- Blanco, Carmen (2009): *Uxío Novoneyra*. [Vigo]: Edicións A NOSA TERRA, 2009.
- Blanco, Carmen (2010): *Novoneyra: Un cantor do Courel a Compostela. O poeta nos lugares dos seus libros*. Noia: Coruña, Toxosoutos.
- Lorenzo, Ramón (1987): “Un manuscrito inédito de Francisco Añón”, *Cuadernos de Estudios Gallegos* XXXV, n.º 100, 1984-85 [1987], 693-750 (esp. pp. 694-696).
- Novoneyra, Uxío (1955): *Os Eidos. Terras outas e soias do Caurel 1952-1954*. Vigo: Galaxia.
- Novoneyra, Uxío (1974): *Os Eidos 2. Letanía de Galicia e outros poemas*. Vigo: Galaxia.
- Novoneyra, Uxío (1981): *Os Eidos*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia.
- Novoneyra, Uxío (1991): “A xeito de autopética”, *Boletín Galego de Literatura* 5, 135-139. Tamén reproducido no n.º 21-22, 1999, 65-70.
- Novoneyra, Uxío (2010): “Reproducción facsimilar do manuscrito autógrafa d’Os Eidos (1952-1954)”, en Anxo Tarrío Varela (ed.): *Día das Letras Galegas 2010. Uxío Novoneyra. Contén reprodución facsimilar do manuscrito autógrafa d’Os Eidos (1952-54)*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, 135-278.
- Planas Roca, María de los Ángeles: *Vocabulario en Os Eidos 1 y 2 de Uxío Novoneyra*. Tese de licenciatura inédita presentada na Facultade de Filosofía e Letras da Universidade de Valladolid o día 29 de xuño de 1978. *Programas de Lingua e Literatura Galegas para os niveis de Bacharelato e Formación Profesional*. Santiago de Compostela: Consellería de Educación e Cultura. Dirección Xeral de Política Lingüística. Xunta de Galicia, 1984.
- Rodríguez Fer, Claudio e Carmen Blanco (1990 [1991]): *Os Eidos*. Vigo: Xerais.
- Silva Domínguez, Carme (2010): “De Compostela ao Courel, de 1952 a 1990: a evolución das decisións de escrita n’Os Eidos”, en Anxo Tarrío Varela (ed.): *Día das Letras Galegas 2010. Uxío Novoneyra. Contén reprodución facsimilar do manuscrito autógrafa d’Os Eidos (1952-54)*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, 99-133.